

RENAIXEMENT I FILOLOGIA EN VULGAR ALS PAÏSOS CATALANS (1500-1570)

(Notes sobre l'edició i transmissió dels autors medievals catalans)

*«...y tu Valencia tanto sublimaste
que Esmirna y Mantua quedan por el suelo»*

J. DE MONTEMAYOR, «Soneto
a Mossén Ausias March», 1560

L'arribada dels temps moderns coincideix amb la descoberta d'un nou món: el dels clàssics en vulgar. El caràcter universal del Renaixement proposa, en recollir una idea motriu de l'Humanisme, els autors greco-llatins com a «escriptors exemplars», com a models. La nòmina d'autors és llarga i pràcticament acaba abraçant la totalitat del llegat literari de l'antiguitat. Ara bé: dos autors semblen esdevenir emblemàtics en funció dels gèneres: Virgili per a la poesia i Ciceró per a una prosa dialogada, suport de parers contraposats i vàlida per a un creuament intensiu d'arguments i adquisicions doctrinals.¹

1. Malgrat les limitacions del títol, crec que l'epígraf exigeix encara algunes precisions. En primer lloc, sense entrar en la qüestió difícil de la penetració i incidència del Renaixement en l'àrea cultural catalana, és evident la presència d'elements innovadors, moderns, «renaixentistes», que acaben la seva fugaç influència vers el 1570, quan la Contrareforma posa en marxa tot un dispositiu destinat a retocar els aspectes més lliures de la mentalitat renaixentista. En aquest sentit, i en el del treball en general, és ben il·lustratiu comparar el contingut temàtic de Pere Seraff —en tants moments medievalitzant— amb el cos doctrinal inherent al vers de Joan Pujol. La mateixa lectura que ambdós fan d'Ausiàs March, ben distanciada, n'és

La proposta reïx. I mentre la poesia de Garcilaso o de Ronsard s'enriqueix sobre imitacions virgilianes o ressonàncies ovidianes, una prosa moderna i flexible en els seus punts d'articulació emergeix sota la forma clàssica del *Colloquia* primer, diàlegs o colloquis després, en totes les manifestacions literàries d'Europa. Metge havia estat el pioner en la llengua popular, rera l'empremta de Petrarca, que l'havia emprat en llatí:²

«D'aquests estil han usat tots los antichs, especialment Plató en lo Timeu e Ciceró en les *Qüestions Tusculanes* e Petrarca en los *Reis de cascuna fortuna* e en altres llocs».³

una altra prova. També el sentit dels mots «filologia en vulgar» se circumscriu a l'estudi de la recepció dels autors literaris medievals —sobrealorats per la manca d'escriptors coetanis de qualitat— durant el període indicat. En aquestes notes no s'estudia la problemàtica referent a les gramàtiques —que presenta capítols tan suggerents com la valoració i projecció de Nebrija o la consciència lingüística, tan variada i diversa al llarg del domini. Ni la seva consideració social davant el llatí i el castellà.

Sobre el concepte de «Renaixement» i la problemàtica que representa l'ús d'etiquetes historiogràfiques, vegeu LOLA BADIA, *L'humanisme català: Formació i crisi d'un concepte historiogràfic*, dins *Actes del Cinquè Colloqui internacional de llengua i literatura catalanes*. Andorra 1979 (Montserrat 1980) i *Sobre l'Edat Mitjana, el Renaixement, l'Humanisme i la fasciació ideològica de les etiquetes historiogràfiques*, «Revista de Catalunya», 8 (maig 1987). Penso que cal parlar d'un corrent renaixentista, en coexistència «pacífica» i permanent amb d'altres expressions plenament medievals, en el sentit ja exposat per J. GARRIGA en el volum corresponent de la *Història de l'art català*, vol. IV (Barcelona, Edicions 62, 1986). Idees ja demostrades en un brillant article del Dr. JORDI RUBIÓ, *Confluències de cultures a Barcelona en temps de l'emperador Carles V*, conferència pronunciada a la Universitat de Barcelona (30-X-1958), recollida a *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència* (Barcelona, Edicions 62, 1964) pàgs. 91-106

2. Sobre el diàleg, JESÚS GÓMEZ, *El Diálogo en el Renacimiento español* (Madrid, Cátedra, 1988).

3. MARTÍ DE RIQUER, *Obras de Bernat Metge*, Edició crítica, traducció, notas y prólogo por ... (Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres, 1959), pàg. 161. Els conceptes són presos del *Secretum* de Petrarca. De tota manera, Metge coneix bé les *Tusculanes*, com ho demostra a *Lo Somni* i encertadament ho recorda Ferran Valentí (vegeu més endavant). Sobre la projecció del *Secretum* en Bernat Metge, M. DE RIQUER, *Influències del «Secretum» de Petrarca sobre Bernat Metge*, «Criterion», IX (Barcelona 1933).

El fenomen en bona part és una herència més de l'Humanisme, en tants aspectes llevat ideològic del Renaixement. Petrarca, iniciador del procés, havia dissenyat també el camí: estudi i exegesi dels textos antics considerats «clàssics» i dignificació del vulgar a través de la imitació i l'adaptació de formes i gèneres dels grans, dels antics. A poc a poc, el menyspreu existent envers les llengües del carrer es va asserenar i ja avançat el segle setze sorgeix una onada reivindicativa a favor del «vulgar», terme que l'humanisme ha recuperat per a designar les llengües neolatines.

Paral·lelament a la producció d'un corpus literari important en llengua moderna es desenvolupa un pensament filològic que pugna per la consideració social i cultural d'aquest vehicle expressiu, allunyat tradicionalment de la vida acadèmica. En la formulació d'objectius, el moviment cerca l'equiparació entre la llengua sàvia i les expressions populars a través de la identitat de mètodes en l'aplicació de gramàtiques i estudis i de la selecció d'uns autors modèlics (o «clàssics») per a cada llengua. Tanmateix la insistència en el major grau de filiació respecte al llatí en comparació als altres romanços confirma a cada pas la superioritat tàcita d'aquest i així mateix el desig d'ennobliment de la llengua pròpia.

Aquesta doctrina filològica és recollida en diferents tractats de l'època que en línies generals descabdellen un pensament comú, tal com comú és també el gènere escollit: el diàleg. Obre aquest capítol singular del Renaixement l'obra del Bembo *Prose della volgar lingua* (Venècia 1525), en molts aspectes utilitzada —i de vegades font confessada— per les obres posteriors que poc temps després reivindiquen cada un dels romanços: *Diálogo de la Lengua* de Juan de Valdés (1536), *Dialogo em louvor de nossa lingua-gem* de João de Barros (1540), o la *Défense et Illustration de la Langue Française* de Joachim du Bellay (1549). La precarietat del pensament renaixentista en l'àrea catalana explica la manca d'un text homogeni als anteriors. Tanmateix a *Els Colloquis de la Insigne Ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig,⁴ enmig d'una com-

4. CRISTÒFOR DESPUIG, *Los Colloquis de la Insigne Ciutat de Tortosa*, Pròleg i edició a cura d'EULÀLIA DURAN, «Biblioteca Torres Amat», núm. 12

plexa miscel·lània de notícies i referències històriques, es poden espigolar algunes notes lingüístiques. Ja fora del període afitat —i amb les característiques culturals pròpies de la situació nacional— apareix al País Valencià un text important: *Libro de alabanças de las lenguas hebrea, griega, latina, castellana y valenciana* de Martí de Viciana (1574).

La formulació d'un pensament reivindicatiu favorable al romanç es desenvolupa de forma paral·lela i coneix unes etapes successives i graduals, que podem sintetitzar en tres fases:

1) Reconeixement de la supremacia i la noblesa dels antics, font de tota argumentació i model proposat per a la llengua i la literatura modernes. «D'aquest estil han usat tots los antics», justificava Petrarca, i darrera seu Bernat Metge. La superioritat del llatí, vehicle de la cultura i de l'estudi, és acceptada sense cap reserva: «Porque he aprendido la lengua latina por arte y libros, y la castellana por uso, de manera que de la latina podría dar cuenta por el arte y por los libros en que la aprendí, y de la castellana no, sino por el uso común de hablar».⁵

(Barcelona, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona-Curial Edicions Catalanes, 1981). Les referències a la llengua es troben escampades al llarg dels sis diàlegs, però és especialment remarcable el primer, on s'insisteix en la unitat de la llengua: «en totes estes isles restà la llengua catalana» (pàg. 62) i en la manca de la situació per al català de «llengua de cort»: «perquè la català és allí [Sardenya] cortesana» (pàg. 62), i es denuncia també la castellanització de Barcelona «per los principals senyors y altres cavallers de Catalunya» (pàg. 63). Malgrat les relacions clares amb l'erasmisme i la defensa aferrissada de la llengua, la presència d'escriptors catalans hi és escadussera. Solament s'hi detecten al·lusions als cronistes (com a historiadors), a sant Vicent Ferrer (com a predicador), i, una vegada, a Ausiàs March: «lo filòsof y lo excelent poeta català Ausiàs March» (pàg. 67). Sobre aquesta al·lusió, eliminada en l'edició dels *Colloquis* de F. Fita, vegeu E. DURAN, ed. cit., nota 45 (pàg. 67).

5. JUAN DE VALDÉS, *Diálogo de la lengua*, edició de JUAN M. LOPE BLANCH, «Clásicos Castalia» (Madrid 1985), pàg. 43. El *Diálogo de la lengua* conté algunes precisions interessants sobre el català, el terme «llemosí» i la fragmentació respecte a la llengua al País Valencià. Vegeu, a més del pròleg esmentat, el de l'edició preparada per C. J. F. MONTESINOS i publicada dins «Clásicos Castellanos», núm. 86 (Madrid, Espasa-Calpe, 1969).

2) Equiparació entre aquestes llengües i expressions literàries antigues, esdevingudes «clàssiques», per part dels diferents autors de cada romanç. El parallelisme s'estableix amb els escriptors llatins enlluernats per la llengua i la cultura grega, els quals, en comptes de lliurar-se a la creació en un idioma prestigiós, s'esforcen, mitjançant la imitació i l'acoblament del model, a dignificar i ennoblir la pròpia expressió. Aquest és l'exemple de Virgili i de Ciceró i la lectura proposada és la següent:

«Cela fait (dy-je) les Romains ont basti tous ces beaux écrits que nous louons et admirons si fort: égalant ores quelqu'un d'iceux, ores les preferant aux Grecs. Et de ce que je dy font bonne preuve Ciceron et Virgile que volontiers et par honneur je nomme toujours en la langue latine, desquels comme l'un se fust entierement addonné a l'imitation des Grecs...».⁶

3) Una equiparació que es xifra en uns quants noms, els d'alguns escriptors considerats «modèlics»; en definitiva, el que es planteja és la possible existència de «clàssics» en llengua vulgar. D'ací la lluita amarada de nacionalisme entre els diferents estudiosos, representants gelosos de la llengua natural, en establir uns noms propis, homologables als antics. Tanmateix es detecta un consens general encaminat a reconèixer, en aquest punt, la prioritat als «toscats». Els noms de Dant, Petrarca i Boccaccio són acceptats i exaltats unànimement com a paradigma de la noblesa a què poden arribar els autors en vulgar.

Marcio: ...¿No tenéis por tan elegante y gentil la lengua castellana como la toscana?

Valdés: Sí que la tengo, pero también la tengo por más vulgar, porque veo que la toscana está ilustrada y enriquecida por un Bocacio y un Petrarca... y como sabéis la lengua castellana nunca ha tenido quien escriba en ella con tanto cuidado...⁷

6. JOACHIM DU BELLAY, *La «Défense et Illustration de la Langue Française»* suivie du projet de l'oeuvre intitulée *De la Précellence du Langage françoise* par Henri Estienne (París).

7. VALDÉS, ed. cit., pàg. 44.

El parer de Juan de Valdés no s'allunya de les opinions expressades per Du Bellay a la *Défense*.⁸ Però el que cal remarcar és el fet que aquesta ideologia no és patrimoni exclusiu de gramàtics o d'estudiosos de filologia, ni dels humanistes. Va incorporada a la mentalitat renaixentista que probablement coneix en el *Cortegiano* el perfil més representatiu del capteniment social de l'època. Castiglione, en codificar els criteris definitoris de l'home brillant, del cavaller triomfador, anota en la versió castellana feta per Joan Boscà i impresa a Barcelona:⁹

«...en escoger un autor entre los otros a quien siga, el cual sea aprobado por consentimiento de todos. Éste ha de ser el guía y el escudo contra los reprehensores. Y si me preguntáis quien querría yo que fuese, deciros he que el Petrarca (en la lengua vulgar digo) o el Bocacio y quien destos se apartare andará a teinto como si caminase a oscuras».¹⁰

La literatura catalana aconsegueix la seva maduresa en el quatre-cents. Sobre aquesta plataforma actua, o, millor dit, hauria pogut actuar el pensament filològic del Renaixement. L'existència d'uns escriptors importants i fins i tot brillants faria esperar una altra dimensió cultural al segle XVI.¹¹

8. DU BELLAY, ed. cit., pàg. 87: «Sonne-moy ces beaux sonnets, non moins doctes que plaisante invention italienne, conforme de nom à l'ode... Pour le sonnet doncques tu as Petrarque et quelques modernes italiens...».

9. Vegeu el contracte d'edició publicat per MARTÍ DE RIQUER a *Juan Boscán y su Cancionero barcelonés* (Barcelona, Archivo histórico Casa del Arcediano, MCMXLV), Apèndix II, pàg. 227. Com consta en el document, Boscà es compromet a lliurar («...un llibre original, appellat *Lo Cortesa* (sic), lo qual dit señor mossen Boscha ara novament ha introduït (sic) perquè els dits Bages y Labia imprimesquen». També es precisa el nombre d'exemplars: «...es pactat e concordat entre les dites parts que los dits Bages y Labia hajem de fer imprimir a llurs costs y despeses de present sis cents volums de dit *Cortesa*».

10. B. CASTIGLIONE, *El Cortesano*, traducció de Juan Boscán, estudio preliminar de M. Menéndez y Pelayo (Madrid 1942), Diálogo I, cap. VI, pàg. 66.

11. Com a visió general de la producció literària del segle XVI, vegeu JORDI RUBIÓ I BALAGUER, *Decadència de la literatura catalana (segle XVI)*,

Tanmateix en el període 1500-1570 la impremta actua selectivament sobre ells i els més difosos són els més medievals. Després d'aquestes dates, i sense l'aparició d'uns escriptors *moderns*, del setze, el seu nom s'eclipsa de la vida cultural catalana. Amb una excepció.

EL LLEGAT DEL QUATRE-CENTS

1. LA FIXACIÓ D'UNS VALORS

A la figura del mallorquí Ferran Valentí correspon el primer balanç crític sobre els autors catalans. Estudiant a Itàlia sota el mestratge de Leonardo Bruni, manté relacions amb alguns dels grans humanistes de l'època: Lorenzo Valla, el Panormita... De retorn a l'illa intervé en la vida política del país i redacta densos papers en llatí, de caire polític. I, «per il·lustrar el vulgo», ofereix la versió catalana de les *Paradoxa* de Ciceró. Malgrat un currículum tan adient amb els nous corrents italians, el substrat ideològic de Valentí és encara, en molts aspectes, plenament medieval.¹²

Tocat per l'humanisme, Valentí fa precedir la seva traducció d'un pròleg on exposa la intencionalitat que el guia en emprendre

dins *Història de la literatura catalana*, vol. II de les *Obres de Jordi Rubió i Balaguer* (Montserrat 1985), anteriorment apareguda al vol. III de la *Historia general de las literaturas hispánicas* (Barcelona 1953), i també J. RUBIÓ, *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència* (Barcelona, Edicions 62, 1964). En ambdues obres s'exposen nombrosos problemes, alguns dels quals han estat posteriorment tractats de manera específica (la situació de la llengua, la poesia popular i de cançoners... i d'altres aspectes com ara l'erasmisme o la renovació mètrica de la poesia en treballs monogràfics).

12. Sobre FERRAN VALENTÍ, vegeu el pròleg de JOSEP M.^a MORATÓ a *Traducció de les Paradoxa de Ciceró. Parlament al Gran e General Consell*, Text, introducció i notes i glossari de... (Barcelona, Biblioteca Catalana d'Obres Antiques, 1959). També J. RUBIÓ I BALAGUER, *Els problemes de l'estil*, dins *De l'Edat Mitjana al Renaixement* (Barcelona, Teide, 1979 (segona edició)), pàgs. 61-62.

el treball. Al llarg de les justificacions, aquest text esdevé el primer en llengua catalana on es reconeixen uns *valors literaris propis*, després de desenvolupar el procés ideològic ja indicat, característic de la reivindicació a favor de la literatura en «vulgar» durant el Renaixement.

En primer lloc, Valentí destaca els escriptors antics, llatins i grecs, tot esmentant explícitament la figura de sant Jeroni, traductor de la Vulgata, «lum e claredat de sciència e espill de la llengua llatina greca e hebrea». ¹³ Remarca també la labor de traducció com una de les tasques dels «moderns e moderníssims», dels qui es dediquen a «transferir d'una llengua a l'altra». Així, corregeix l'antic menyspreu que humanistes i escriptors en llatí feien pesar damunt les llengües nacionals, en situar-les al mateix nivell: «d'una llengua a l'altra». Només cinquanta anys abans, un altre traductor català posteriorment recordat per Valentí s'excusava de la dificultat de traslladar mots i conceptes del llatí al català tot argumentant que aquest era «com plom davant... or». ¹⁴ L'equiparació entre ambdues llengües és el camí emprès pels italians i formulat explícitament, pel que fa al català, per Ferran Valentí.

La galeria d'autors avança i en arribar als qui s'expressen en «vulgar» Ferran Valentí alludeix als toscans. El primer nom, de citació obligada, és «Dant Aldagier gran trompa de vulgar poesia». ¹⁵ Segueix una al·lusió al cantor de Laura, «lo gran poeta laureat com ha volgut moralitzar en la vila d'Arca no pas en llengua latina mas materna e vulgar», ¹⁶ i acaba esmentant Boccaccio i Ceco d'Ascoli. Fins aquí Valentí recull un desenvolupament argumental calculat i d'abast general a tota la Romània: preeminència dels antics greco-llatins, equiparació d'aquests autors amb els escriptors en «llengua... materna e vulgar», entre els quals destaquen

13. FERRAN VALENTÍ, ed. cit., pàgs. 35-36.

14. JAUME CONESA, *Les Històries Troyanes* a cura de RAMON MIQUEL I PLANAS (Barcelona, Biblioteca Catalana, 1916), pàg. 4. La frase literal és: «lo romans... en esguart del latí... és axí com plom en esguart del fin aur».

15. FERRAN VALENTÍ, ed. cit., pàg. 38.

16. *Ibid.*

els toscans. És ara quan apareix l'actitud innovadora de l'humanista mallorquí, que el fa pioner dins el seu propi clos. Valentí és el primer a proclamar l'existència d'uns escriptors en llengua natural que en les seves elucubracions homologa els grans, els antics i els toscans: «...e perquè no oblit los de nostra nació catalana...».¹⁷

No hi fa res que el primer nom sigui un error, en incloure el trobador provençal Arnaut Daniel entre els escriptors catalans. La proposta, el concepte, hi és. I, rera seu, Valentí aixeca l'acta nominal dels grans autors. Primer, Lull, «lum gloriosa e honor de la gran illa ballear»,¹⁸ de qui destaca el valor universal i la projecció a través de les traduccions: «Aquest ha volgut tantes e tals coses en lengua vulgar e materna tractar e deduir, jatsia per donar amolts entendre e a aqueslls ensenyar, haja en altres lengües tal doctrina escrita e posada».¹⁹

Per l'època i potser per la sensibilitat de l'autor, Lull restava lluny. Per això Valentí escurça distàncies: «...e per què veges los propinqües a nostra edat pensa lo que ha fet En Bernat Metge, gran cortesà e familiar real, en la gran *Visió e Sompni* per ell conpost, part del qual veure pots en la primera *Qüestió Tusculana*, e part per lo Bocatxi recitat e narrat».²⁰ Aquí el criteri de Valentí palesa un sentit filològic afinat, característic ja del Renaixement. Després de destacar l'àmbit cortesà de procedència, assenyalava amb justesa les fonts: Ciceró, Boccaccio. Un text culte, en vulgar, basat en els eixos del classicisme. I la nota conclou amb la relació de textos traduïts on es barregen els de filiació medieval —*Lo Troyà, Valeri, Boeci*— amb d'altres d'orientació més renaixentista: *Sèneca moral, Officis* de Ciceró.

17. *Ibid.*

18. *Ibid.*, pàg. 41.

19. *Ibid.*

20. *Ibid.*

2. LA DINÀMICA LITERÀRIA

Valentí dóna la nota reflexiva, el parer un poc pedant del professional que cerca precedents en la seva tasca de traductor. També els escriptors, els creadors, descansen, i de manera conscient, damunt una tradició, damunt una base textual. Repassem alguns títols de la producció catalana del quatre-cents i mirem de rastrear-hi els vincles subterranis.

La literatura catalana del segle quinze gaudeix ja d'un joc de precedents, d'una taula de valors literaris sòlidament establerts, que actuen com a estímuls generadors. La Crònica de Pere el Cerimoniós, a la fi del tres-cents, palesa la suggestió exercida per la lectura del *Llibre dels Feits*. En la vasta enciclopèdia eiximeniana, entre les autoritats llatines i escolàstiques s'hi intercala el record de Cerverí, Arnau de Vilanova i el Capellà de Bolquera. Un vers tradicional, «Si em lleví de bon matí», uneix la lírica popular i la inspiració d'Anselm Turmeda. Probablement, les novel·les de cavalleria són el gènere que millor evidència la seqüència textual. Desclot subministra esquemes narratius, siluetes de personatges i episodis bèl·lics al *Curial e Güelfa*. *El Tirant*, autèntica obra de madores, s'obre a una part important de la tradició literària autòctona: Cerverí de Girona, Ramon Llull, Ramon Muntaner, Bernat Metge, Roís de Corella... i els segments projectats en el text de Martorell semblen augmentar en els estudis actuals.

La circulació de manuscrits de March devia ésser considerable. Juntament amb Jordi de Sant Jordi és evocat com a figura destacable en el testimoni documentat del marquès de Santillana; en un altre indret, ben allunyat per inspiració i per sensibilitat, la poesia de Joan Roís de Corella sembla recollir ressons d'ambdós. A la mort d'Ausiàs March —i ja en vida—, poetes mediocres com ara Lluís de Vilarrasa, Romeu Llull, Leonard de Sors o Pere Torroella perllonguen, a través de la mimesi, el vers d'aquell. Els manca inspiració, no referent. Els traductors divertits del *Decameró* recorren a la veu popular per cloure amb cançons d'amor les deu jornades. En arribar a la darrera novella poden descansar: Bernat Metge se'ls havia avançat prop de mig segle i els anònims

de Sant Cugat accepten la tradició. Una tradició que, si hem de creure el testimoni, parcial i poc recomanable, del mateix Bernat Metge, era àmpliament difosa a la fi del tres-cents: «... de Griselda, la istòria de la qual fou per mi de latí en nostra vulgar transportada callaré, car tant és notòria que ya la reciten per enganar les nits en les vetles e com filen en ivern entorn del foch».²¹ Amb l'orgull del lletraferit convers, Pere Miquel Carbonell es vanta de la seva obra historiogràfica que, com a editor, inclou la tradició.

Aquesta panoràmica breu i apressada, certament brillant en els seus resultats, no es limita al registre d'autors coneguts, ans també compta amb uns cercles de destinataris, de lectors. Els testimonis són nombrosos. N'hi ha un, emprat sovint per a demostrar la vitalitat de la producció, molt conegut perquè palesa la difusió literària. Com ja és sabut, en el *Somni de Joan Joan unes dames* en diàleg permanent retreuen lectures en llengua pròpia: el *Tirant*, Corella. Voldria indicar un altre punt d'atenció: les dues lectures esmentades s'acompanyen d'una tercera, els *Salms*, probablement en la versió de Joan Roís.

Les xerrameques de les dames desvagades evidencien una equiparació. Homologuen els clàssics antics —la Bíblia— i els moderns: el *Tirant lo Blanc* i Joan Roís de Corella.²²

21. *Obras de Bernat Metge*, pàg. 336.

22. Es tracta dels versos coneguts:

Digau, senyora,
 ç—i vós, que sou gran oradora
 e gran legista
 que allegau tant lo *Salmista*
i lo Tirant;
 perquè esta i jo estam altercant,
 digau-nos çcom
 lo déu d'amor ha nom
 —Diga-us ella,
 que del senyor Corella
 lig los més dies
 totes les seues poesies.

Edició de R. MIQUEL I PLANAS dins *Conçoner satíric valencià dels segles XV i XVI* (Barcelona 1911), pàg. 112.

ELS CLÀSSICS MEDIEVALS AL RENAIXEMENT

Damunt aquesta producció literària autòctona es basteix el Renaixement als Països Catalans. Un Renaixement que, amb intermitències i limitacions, es fa present al llarg del domini lingüístic però que mai —i la restricció és important— acaba per desbancar el fort component medieval, ben viu en la nostra dinàmica cultural del cinc-cents.

Mancades de novetats importants, les premses de Barcelona i de València editen alguns dels textos considerats de lectura obligada durant el segle anterior. D'aquí es desprèn una incipient i a voltes rudimentària actitud filològica per part dels qui intervenen en l'edició.

1. LES EDICIONS DE CLÀSSICS

La primera meitat del segle setze viu encara de la brillantor de l'etapa anterior. Aquesta ja és en si mateixa una situació negativa. Cap novetat important no produeixen les premses de Barcelona o de València que avui resti incorporada als grans noms de la literatura catalana. I aquesta és, ben cert, una situació negativa que el pas del temps agreuja. La manca de nous valors, d'escriptors novells, fixa el gust i orienta el mercat vers els antics. I, en conseqüència, una literatura que no es renova, envelleix.

Entorn de l'activitat editorial s'observa una certa pràctica filològica, en general de poca transcendència. Durant la primera meitat del segle s'editen alguns textos antics, generalment del quatre-cents, i els professionals de la impremta acompanyen de notes i justificacions el seu treball. Aquest material, referit a la necessitat d'una nova adaptació del text, justificant la correcció lingüística de

Actualment n'hi ha una altra edició a cura de J. PALÀCIOS, *Lo Somni de Joan Joan* (València 1974). La primera edició de *Lo Somni de Joan Joan* és del 1497, data que demostra la valoració dels textos esmentats a la fi del segle quinze.

l'obra, etc., constitueix, tot i la seva feblesa científica, una valuosa documentació a l'hora d'entendre la situació dels escriptors medievals en llengua catalana a l'arribada dels Temps Moderns en què cada llengua nacional selecciona i determina els autors considerats «exemplars». Uns autors, el catàleg dels quals cal estudiar amb detall perquè constitueix tot un filtre, tant per la selecció de títols com per les importants absències.

La producció editorial de textos considerats «clàssics» en llengua catalana durant el període 1500-1560 contempla fonamentalment aquestes obres:

a) De Ramon Llull, «lum e glòria de la gran illa balear»²³ en l'elogi de Valentí, s'imprimeix en tota la centúria una sola obra en llengua catalana: el *Blanquerna*. I tanmateix pocs autors posseeixen una consciència professional tan accentuada: «Són de llibres trobador!»,²⁴ adverteix en un vers aïrat. També poques vegades en les lletres medievals un escriptor es mostra tan sensible i preocupat per la transmissió i difusió posterior de la seva obra. Quan dicta la *Vida*, els episodis biogràfics alternen amb les evocacions d'alguns títols, fet i fet, el primer catàleg lullià.²⁵ La preocupació pels seus llibres és una constant vital. En el moment de redactar testament deixa un llegat de manuscrits a tres ciutats distanciadades, unides per l'activitat de Llull: Gènova, París i Mallorca.²⁶ Aquesta disposició lligada a una trajectòria humana tan plena de viatges n'asseguren la persistència. Les estades de Llull no són mai silencioses: el gruix de notícies sobre controvèrsies, detencions,

23. Recordeu l'elogi de Ferran Valentí.

24. RAMON LLULL, *Poesies*, a cura de RAMON D'ALÒS-MONER (ENC, 3; Barcino, Barcelona 1928), pàg. 32.

25. De tota manera, l'interès és orientat per la producció doctrinal i en llatí.

26. El publicà FRANCESC DE BOFARULL I SANS, *El testamento de R. Llull y la escuela luliana en Barcelona*, dins MRABLB, vol. V (1896). Les tres destinacions són esmentades i detallades en el text: «...de quibus quidem libris omnibus supradictis mandí fieri in pergameneo in latino, unum librum in uno volumine qui mitatur per dictos manumissores meos *Parisius ad monasterium de Xarcossa*... Item mando fieri... et mando miti apud *Januam misser Persival Espinola*... Item lego *monasterio de Regali* unum ciffre meum cum libris qui ibi sunt...», pàg. 454 (els subratllats són meus).

debats, intervencions polèmiques, etc., etc., el presenten com un «home públic» la presència del qual difícilment s'oculta. De fet, Ramon Llull és sempre un nom i una obra dins i fora dels Països Catalans. I que genera un moviment: el lullisme.

Ara bé: el lullisme és un fenomen filosòfic, no literari. I aquesta és una línia mantinguda inalterable en la recepció i el comentari de la seva obra. El lullisme francès o italià del segle quinze avança sempre en aquesta direcció. I les accions desvetllades pel Beat en el segle XVI no suposen alteracions entre els seus lectors. El Dr. Rubió parla del «gran moviment lullista a la Península» en el cinc-cents. Però tant els lectors de llengua castellana com els qui s'expressen en la llengua de Llull limiten el seu interès a la part doctrinal. El teòleg Vileta defensa aferrissadament el nom de Llull a les aules de Trento, per salvaguardar l'ortodòxia de l'escriptor sotmesa a dubtes i a judicis condemnatoris des del temps d'Eimeric. Hi triomfa. Però el doctor eclipsa l'escriptor, sobretot en el seu país d'origen. Compareu. Al llarg del segle XVI França imprimeix tres vegades la versió del *Llibre de l'Orde de Cavalleria*.²⁷ En llengua original no se'n coneix cap. Del *Desconhort*, n'apareix —a Mallorca!— una versió castellana el 1520.²⁸ En llengua original resta inèdit per a la impremta. El lullisme entès com a moviment favorable a la valoració d'una obra de creació de llengua és un fenomen que tot just coneix un segle, iniciat amb les edicions de la Renaixença.

Amb tot, una vegada s'imprimeix Llull en llengua original: el *Blanquerna*, en l'edició valenciana del 1521. Tot un encert, d'entrada, car es tracta de la primera novel·la de marc urbà i protagonista burgès en la literatura europea. Ara bé, els criteris que acompanyen aquesta edició no són precisament modèlics. El responsable, un català de Rocafort de Queralt, declara que el text «ha estat

27. JORDI RUBIÓ I BALAGUER, *El lullisme*, article de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, IX (Barcelona 1976). Reproduït a *Ramon Llull i el lullisme*, dins *Obres de Jordi Rubió i Balaguer*, vol. II (Montserrat 1985), pàg. 77.

28. Registrada per ELIES ROSENT I ESTANISLAU DURAN a *Bibliografia de les impressions lullianes* (Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, MCMXXVII), núm. 90. Segons els autors esmentats, «és la segona edició de Ramon Llull en llengua no llatina i la primera feta en castellà» (pàg. 79).

traduït i corregit ara novament dels primers originals: y estampat en llengua valenciana».²⁹ Cal estudiar des del punt de vista lingüístic les «novetats» imposades per Joan Bonllavi (en realitat, Malbech) en la manipulació del text original i deduir-ne el concepte que aquest tenia dels «arcaïsmes». Per complicar encara més la situació, l'edició va adreçada a un canonge mallorquí: «a despeses del magnífich y molt reverent senyor mossèn Gregori Genovart de la Seu de Mallorca doctor en Theologia...».³⁰ Des d'una òptica filològica, la intervenció revela una manca de respecte vers l'expressió original i un desinterès per la llengua nadiua força notables.

b) Com a gènere, les cròniques són el conjunt més ben tractat. *El Llibre dels Feits* és imprès dues vegades a València. La primera (1515) reproduïx exclusivament els capítols referits a la conquesta. El 1557 la vídua de Joan Mey dona a les premses el text íntegre. Bernat Desclot travessa el segle inèdit i no arriba a la impremta sinó a través d'una versió castellana el 1616. També a València s'imprimeix el text de Muntaner (1558) i poc després s'edita a Barcelona (1562). Muntaner era lectura constant a través de manuscrits des de la seva redacció, segons ho demostra el joc d'influències desencadenat: perllongació de Galceran Marquet, projeccions sobre el *Tirant*. Ara, però, Ramon Muntaner és sols objecte d'un interès relatiu per Francesc de Moncada que ja en els temps del Barroc escriu una crònica, en castellà, dependent de l'autor empordanès.

La historiografia renaixentista coneix les cròniques. La riquesa i la profusió editorial inventariada fecunda els nostres historiadors del setze. Però, dels seus múltiples valors, sols n'extreu el documental, la font informativa. Despuig troba arguments en Muntaner: «...Y també la jornada que Ramon Muntaner escriu que feren los catalans en Constantinoble...».³¹ Però les enceses exal-

29. N'hi ha una edició facsímil dins la «Biblioteca Hispànica Puvill», núm. 3 (València 1975).

30. Mentre redactava aquest treball ha aparegut el llibre de BEATRICE SCHMID, *Les traduccions valencianes del «Blanquerna» (València 1521) i de la «Scala Dei» (Barcelona 1523)*. Estudi lingüístic (Curial Edicions Catalanes-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, setembre 1988).

31. Ed. cit. d'E. DURAN, pàg. 90.

tacions d'aquest sobre el país, la monarquia o la llengua —Despuig, tan tocat per l'erasmisme, hauria pogut mostrar més sensibilitat a l'elogi de la llengua— s'eclipsen. Més en l'òptica del Renaixement, Pere Miquel Carbonell acaba la seva *Crònica de Spanya* el 1513, si bé no es publica fins al 1546. El complex material històric emprat inclou la Crònica de Pere el Cerimoniós. Però als *Viris Illustribus catalanis* no deixa cap record dels autors notables. S'hi inclouen els amics, llatinistes i humanistes. Entre nombroses fonts de l'antiguitat, Pere Antoni Beuter confessa: «me só aprofitat dels llibres de mossèn Montaner, senyor de Xilvella... De la conquesta de València i del regne, he sumat lo que lo rei mateix escrigué en lo seu llibre, de què és arribat en poder meu un treball...».³² Tanmateix, poc afecte li van encomanar els textos històrics en la llengua del país. Pocs anys després de la publicació de la primera part de la *Història de València*, n'apareix ja refosa i traduïda la versió castellana (1546). El canvi de llengua reflecteix algunes actituds.

c) Constitueixen un tercer grup les edicions de poesia, en una doble direcció. Dins la lírica, l'única figura important que coneix la premsa és Ausias March, que, per la seva singularitat, estudiarem a l'apartat següent.

La poesia narrativa obre un altre camp. El 1531 es publica, sota el títol de *Llibre de Consells*, l'obra de Jaume Roig, *Spill*. Acompanya els versos satírics una declaració programàtica:

Criat en la pàtria que es diu llemosina
no vol aquest llibre mudar son llenguatge.³³

Malgrat que es tracta d'un període en què no es detecten perills alarmants per a l'idioma, la reiteració en l'ús de la llengua

32. PERE BEUTER, *Crònica*, «Biblioteca d'Autors Valencians», núm. 4 (Institució Alfons el Magnànim-Diputació Provincial de València, 1982), pàg. 43.

33. «Als peritíssims lectors», pròleg de l'edició del 1531 del *Llibre de Consells* (València). Reproduït a VICENT PITARCH, *Defensa de l'idioma*, «Sèrie La Unitat», núm. 8 (València 1972).

pròpia (ja identificada com a «llemosina») no deixa d'ésser significativa.

Trenta anys més tard, una nova edició del llibre de Jaume Roig acompanya la *Brama dels pagesos*, el *Procés de les olives*, *Lo somni de Joan Joan...* els textos característics d'allò que s'anomena «escola valenciana». Són les darreres edicions, les que clouen un període. La majoria dels títols esmentats —Llull, les Cròniques, fins i tot el mateix Ausiàs March— no tornen a la impremta fins al Romanticisme. Amb dues excepcions: el ja esmentat *Llibre de les dones* i certs aspectes d'Anselm Turmeda, que esdevenen manual per a aprendre les primeres lletres.

Els temps escolat entre les dues edicions (1531, 1561) reflecteix l'evolució soferta pel país en la consideració social i cultural del seu idioma. Aquesta nova impressió va precedida d'un pròleg d'Onofre Almudéver. Els primers mots són ja un crit d'alerta. L'autor

«sentí que tocaven a les portes dels descuit lo zel i amor de la nostra llengua materna... Si no fóssiu ingrats a la llet que haveu mamat i a la pàtria on nou nats no dormíriu...».³⁴

Almúdever reacciona i lamenta l'abandó existent dels autors propis. Mentrestant, els forans ja els valoren. Per exemple, A. March, «que los castellans han treballat d'entendre'l fent-lo en acadèmies públiques llegir».³⁵

Per salvar «aquesta ingratitud» Almudéver proposa la reedició d'una sèrie d'autors: Jaume Roig, Fenollar, Gassull, Vinyoles. A Almudéver no li manca sentit filològic, ni perspectiva literària. Les impressions d'aquests autors obeeixen a un desig de presentar uns escriptors models «on se podran mirar los hòmens com a espill».³⁶ La presència d'ells actuarà «d'estímul dels poetes moderns».³⁷

34. ONOFRE ALMUDÉVER, «Epístola proemial als lectors», dins l'edició del *Llibre de les dones* (València 1561). Citat per V. PITARCH, *op. cit.*, pàgs. 41-43.

35. *Ibid.*

36. *Ibid.*

37. *Ibid.*

Certament, no li manca sensibilitat literària, ni és totalment aliè al pensament filològic del Renaixement. Per això proposa un catàleg editorial...

Tanmateix... pel camí s'han perdut alguns noms: Roís de Corella, *Tirant lo Blanc!*

2. UN CAS DIFERENT: AUSIÀS MARCH

Ausiàs March és un cas a part. En rigor, és l'únic escriptor medieval en llengua catalana sobre el qual existeix una autèntica atenció filològica. Les diverses edicions de l'autor se succeeixen en una línia de progés, atentes a millorar la qualitat de l'edició a través de glossaris lèxics o d'ampliacions textuais. Igualment, la interpretació no roman fixa, ans registra la variació estètica del moment, en una evolució que permet constatar-ne la continuïtat de lectura. Gossaria dir que es tracta de l'únic escriptor medieval de lectura generacional, l'únic que rep tractament i atencions filològiques. El nom de March mobilitza un munt de notes explicatives, propostes de lectura, correccions lingüístiques, glossaris... un conjunt de mesures que permeten constatar l'articulació al seu voltant d'una certa activitat filològica. I d'un prestigi literari traduït en una fama, que el projecta fins avui.

A l'Octava Rima de Joan Boscà se l'evoca com «Al grande catalán de amor maestro/Ausias March...». Una lectura parcial que fixa, però, una interpretació: la del poeta-soldat, la del cavaller enamorat, tan cara al gust del Renaixement. És probable que Boscà traduís alguns poemes, o, si més no, que els fes entenedors al seu amic Garcilaso, l'obra del qual registra diversos manlleus i projeccions de March. I recordem que la mort de Garcilaso s'esdevé tres anys abans de la primera edició dels poemes d'Ausiàs March. Cal reconèixer, doncs, una circulació de manuscrits, ja segura des del segle anterior.

Des del 1539 fins al 1560 s'intercalen entre València i Barcelona quatre edicions. Són uns treballs que en portadelles i colofons insisteixen a presentar March com a «model», com a poeta

singular. L'edició primera, del 1539, a cura de B. de Romaní, presenta l'autor de manera espectacular: «Les obres del famosísimo filosofo y poeta mossén O. Marco Cavallero valenciano de nación catalana traduzidas por don Baltasar de Romaní y divididas en quatro canticas». ³⁸ L'obra va adreçada al duc de Calàbria, que en financia la impressió. En un bon exercici de respecte textual, el vers en llengua original s'alterna acarat amb la traducció castellana. Retinguem de la impressió dues notes més: d'una banda, el tret «filosofo» i «poeta», és a dir, un reconeixement del to sentenciós i doctrinal del corpus poètic ausiasmarquí. També, la divisió en quatre aspectes del conjunt poètic, pràcticament vinent fins avui. Una fragmentació fixada pel Renaixement, transmesa inalterable.

La cort del duc de Calàbria, un petit esclat del Renaixement al País Valencià, és un cercle provat de lectura i admiració vers A. March. Les peces dramàtiques de Lluís Milà i de Ferrandis d'Herèdia capten l'ambient superficial i festiu que envolta Germana de Foix i el duc de Calàbria. L'admiració de Ferrandis d'Herèdia el mena a redactar *Tres cibles al modo d'Ausias March en llengua llemosina*. ³⁹ També a la «maniera» de March, redacta el poeta mallorquí Francesc d'Olesa, preocupat —encara!— per la poètica trobadoresca:

L'art estava sepultada
en sepulcre llemosí.⁴⁰

38. *Las obras del famosísimo filosofo y poeta Mossen Osias Marco, cavallero Valenciano de nacion catalan*, traduzidas por don Baltasar de Romaní y diuididas en quatro canticas: es a saber Cantica de Amor, Cantica moral, Cantica de muerte y Cantica spiritual. Dirigidas al excelentissimo señor el duque de Calabria (València, Juan Navarro, 1539).

39. Cal una edició nova dels poemes de F. d'Herèdia, que esmeni i millori la de RAFAEL FERRERES, *Juan Fernández de Heredia* (Madrid, Espasa-Calpe, 1955). «Tres coplas...», pàg. 169.

40. FRANCESC D'OLESA, *Art Nova de trobar*, a cura de JAUME VIDAL I ALCOVER, «Biblioteca Marian Aguiló», núm. 10 (Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986).

A l'*Art Nova de trobar*, estranyament es barregen la poètica de la Gaia Ciència, Horaci i Nebrija, i també hi troba un lloc Ausiàs March.⁴¹ Ausiàs March és l'exemple, el model.

L'edició valenciana no satisfà l'inquiet editor establert a Barcelona, Carles Amorós, que té cura el 1543 de «*Les obres de Mossèn Ausiàs March* ab una declaratio en los marges de alguns vocables scurs».⁴² La «taula de mots scurs» que acompanya una edició plenament catalana constitueix avui un material excellent per als lingüistes interessats per l'evolució semàntica o per la fixació del catàleg d'arcaïsmes en el segle setze. Però és també una mostra de respecte al «text d'autor» esdevingut «Autoritat» i susceptible de rebre notes que ajudin a la lectura. L'edició degué conèixer l'èxit i solament dos anys més tard —1545— n'apareix una de nova, que presenta algunes variants: del títol n'ha desaparegut el mot «filòsof»: «les obres del valerós cavaller i extrenu vigil y elegantíssim poeta A. March». També s'insisteix en un tractament més rigorós de l'edició: «novament revistes y estampades ab gran cura y diligència. Posades totes les declaracions dels vocables scurs molt largament en la taula».⁴³ El caràcter únic, singular del poeta es manifesta exageradament en el colofó:

«Renom de Fenix home
mereix qui féu
les obres d'aquest libre».⁴⁴

El cercle cortesà del duc de Calàbria havia propiciat l'edició primera del 1539 (i, ensems, la primera versió al castellà). També la darrera és fruit d'un cercle nobiliari. El duc Ramon Folch de Cardona és el destinatari de la nova edició que pretén esmenar i

41. Ed. cit., pàg. 113.

42. *Les obres de Mossèn Ausias March*, ab una declaratio en los marges de alguns vocables scurs (Barcelona, Carles Amorós, 1543).

43. *Les obres del valerós y extrenu cavaller, vigil y elegantíssim poeta Ausias March*. Nouament reuistes y estampades ab gran cura y diligència. Posades totes les declaracions dels vocables scurs molt largament en la taula (Barcelona, Carles Amorós, 1545).

44. *Ibid.*

millorar les anteriors: «*Obres del valerós cavaller y elegantíssim poeta Ausias March: Ara novament ab molta diligència, revistes y ordenades, y de molts cants aumentades*». ⁴⁵ Amb molta diligència impreses a casa de Claudi Bornat (1560). En aquesta edició culmina tot el corrent admiratiu i de valoració favorable al poeta engegat pels humanistes i pels impressors i lectors del país. Acompanyen l'edició sonets laudatoris de Pere Serafí, Francesc Calça i Antich Roca. El classicisme desperta l'interès dels estudiosos i l'admiració dels creadors, sovint traduïda en l'assaig de captació d'alguns aspectes, de filtració d'alguns trets. O bé és resolta en l'home-natge textual. Serafí elogia March en el sonet laudatori que encapçala la nova edició; però l'elogia de manera especial inserint el nom i fragments del poeta en l'obra pròpia, tot proclamant-ne la procedència:

Cantant del gran poeta Ausias March
quand dix d'amors, ab destra fantasia:
«Jo viu uns ulls haver tan gran potença...»⁴⁶

Serafí és —amb totes les seves ombres, i potser per això mateix— l'autor representatiu de la poesia catalana en el segle XVI. En ell sobreviu un fort component d'arrel medieval —cançons, glosses...—, però és també el primer autor d'un conjunt sostingut i digne —no un poema escadusser— de sonets en llengua catalana. Serafí representa també la culminació de la sensibilitat i la ideologia renaixentista en la interpretació de March. N'acumula tots els trets: el cavaller poeta, el mestre d'amor, el guia literari... en definitiva, un clàssic, que sols manca equiparar-lo amb els antics. Aquest és el tema argumental que desenvolupa en un sonet-manifest on tres antics —Homer, Virgili, Ovidi— s'equiparen amb «tres

45. *Les obres del valerós cavaller y elegantíssim poeta Ausias March. Ara novament ab molta diligència reuistes y ordenades, y de molts cants, aumentades* (Barcelona, Claudi Bornat, 1560).

46. PERE SERAFÍ, *Obras poètiques*, a cura de J. M. de GRAU i J. R(U)BÍ O(RS), dins «Col·lecció de Obras Antigas Catalanas» (Barcelona 1840), pàg. 42.

vulgars». Entre aquests darrers, Serafí afegeix als toscans el seu mentor:

Tres són vulgars que per semblant manera
 lo principat aporten dels poetes
 Petrarca y Dant de que Itàlia blasona
 Ausias March qu'a Spanya tan propera...⁴⁷

Caldria encara estudiar altres direccions culturals que acrediten March com un valor literari cotitzat. Per exemple, les lectures privades o en cercles cortesans. O l'existència d'un públic fidel, evidenciat per les reedicions, tema ben estudiat pel que fa a València per Joan Fuster.⁴⁸ Els lectors de March no ho són solament en la seva llengua. A través de les versions castellanés (de Romaní, de J. de Montemayor) aquest es guanya un nom i una admiració entre el públic peninsular. I encara una altra via, que el defineix com a clàssic de les lletres. Serafí homologa Petrarca amb Ausiàs March. Els músics també. A través del madrigal, els versos del poeta es difonen en les composicions de Joan Brudieu o Per Alberg Vila, de manera semblant al tractament rebut per Petrarca.

A la fi del període afitat (1500-1570), la Contrareforma canvia fonamentalment la vida cultural del país. El goig de viure i la llibertat intel·lectual són substituïts per una visió austera de l'existència i una interpretació unitària i imposant del Dogma. També March és revisat. I rera el Renaixement que llegia els *Cants d'Amor*, la Contrareforma ofereix una lectura moral i reflexiva del «poeta-filòsof» Joan Pujol, el cantor de Lepant, representa aquesta nova lectura. D'un mateix autor esdevingut lectura de citació generacional.

47. PERE SERAFÍ, *ed. cit.*, pàg. 17. He comentat aquest sonet en l'*Homenatge a Joan Bastardas* (en premsa).

48. JOAN FUSTER, *Lectures d'Ausiàs March en la València del segle XVI*, Discurs de recepció de Joan Fuster i contestació d'Emili Giralte i Raventós, Solemne Investidura del Doctor Honoris Causa a Joan Fuster, octubre 1984.

ALGUNES CONCLUSIONS

L'inventari d'edicions i comentaris sobre els textos literaris de l'època medieval impresos en el període corresponent al Renaixement projecta uns noms: Jaume I, alguna obra de Lull, la Crònica de Ramon Muntaner, l'*Spill* de Jaume Roig i alguns versos de l'escola valenciana. Revela també algunes absències: Bernat Metge, Joan Roís de Corella, *Tirant lo Blanc*. Unes dades que evidencien alguns fets.

1. Les edicions esmentades no presenten, en cap cas, uns trets especials que permetin considerar l'autor imprès com un «clàssic», com una guia o un honor per a la literatura en la qual s'inclou. Així, mentre s'acompanya d'un glossari de «mots obscurs» la Crònica de Jaume I, s'estrerà barroerament el *Blanquerna* de Lull. Amb una excepció: Ausiàs March.

2. Ausiàs March és l'únic escriptor medieval que esdevé «un model» per a la generació d'escriptors del Renaixement. Les influències manifestes —les *Coblas al modo d'Ausiàs March* de Ferrandis d'Herèdia, l'homenatge de Pere Serafí...— el prenen com a guia. També la successió ininterrompuda d'edicions testimonia: a) l'èxit editorial, i l'existència d'un públic; b) el desig de millorar la presentació textual mitjançant la inserció de nous poemes o l'ampliació dels glossaris; c) la interpretació dinàmica dels seus «escrits» que al llarg del cinc-cents avancen des de posicions plenament renaixentistes —Joan Boscà, Pere Serafí...— fins a d'altres de més tardanes on s'insinua plenament l'esperit barroc de la Contra-reforma.

3. El catàleg revela també omissions i absències. I justament aquestes «absències» són les més significatives, perquè corresponen a les obres més «modernes», és a dir, a les propostes de creació més agosarades o més innovadores: a) Bernat Metge i *Lo Somni* és elogiat per Ferran Valentí però resta inèdit fins a la fi del segle XIX; b) s'edita Corella, però l'obra religiosa o bé traduccions; no la poesia, que, a través de les al·lusions mitològiques i d'un estil nou, suposava una alternativa a la mateixa poètica d'Ausiàs March; c) el *Tirant*, autèntic *best-seller* al darrer quart del segle quinze, s'e-

clipsa definitivament amb l'arribada del Renaixement: justament, una novel·la considerada per un crític la «primera novel·la moderna europea».⁴⁹

4. El buit per la manca d'escriptors nous és compensat en certa mesura per la imitació dels antics i, de manera destacada, de March. Però aquest, malgrat algunes notes «modernes» —concepció confidencial de la poesia, intimisme i introspecció personal, personalitat literària més enllà de la poètica col·lectiva...—, és essencialment un poeta medieval. El substrat filosòfic bàsicament escolàstic, el vers i l'estrofa... perllonguen la veu d'un poeta medieval en el Renaixement. En escollir March —i no Corella— com a referent, els poetes del setze arrossegueu un llast medieval insuperable, malgrat els esforços de Pere Serafí o de Joan Pujol per connectar amb la literatura coetània.

5. L'absència d'autors brillants que perllonguin la tradició creativa explica que els escriptors medievals restin cada cop més com els únics representants de la literatura nacional, i que la llengua literària vagi esdevenint una modalitat idiomàtica llunyana i arcaïtzant. D'aquí: *a*) els glossaris i les traduccions; *b*) la fossilització de la llengua catalana; *c*) la utilització d'arcaïsmes en els escriptors cultes; *d*) l'aparició d'un mot ambigu —*llemosí*— per a designar la llengua pròpia, generador de nombroses confusions, però connectat amb la tradició medieval.

6. Mentre els autors catalans emmudeixen o exerceixen una projecció molt limitada sobre els escriptors autòctons, les traduccions i les versions a d'altres llengües els obren la projecció damunt la literatura europea coetània. Si March es difon sobre Garcilaso (i abans sobre Boscà), Cetina, Fray Luis, H. de Mendoza, Fernando de Herrera... és a dir, sobre l'arc de la lírica espanyola del Segle d'Or, el *Tirant* és reconegut en algunes de les pàgines més brillants del Renaixement europeu: Orlando, Cervantes, Shakespeare... El teatre valencià del cinc-cents decau en llengua pròpia

49. Recordeu el cèlebre article de DÁMASO ALONSO, «*Tirant lo Blanch*», *novela moderna*, «Revista valenciana de Filología», I (1951), pàgs. 179-215. Refós a *Primavera temprana de la literatura europea* (Madrid, Guadarrama, 1961).

però estimula la dramaturgia castellana del Barroc. Muntaner no guanya imitadors en la llengua que ell havia exaltat, però desperta l'interès, en llengua castellana, de Francesc de Montcada... La llista podria ampliar-se.

7. La literatura de l'època se'n ressent. Els gèneres més dinàmics són aquells que compten amb una continuïtat editorial. La poesia narrativa i satírica perllonga el corrent de l'escola valenciana: Martí Pineda, Ferrandis d'Herèdia, G. Guerau de Montmajor... La poesia lírica es perllonga a través de l'ausiasmarquisme.

En canvi, la novella pràcticament desapareix. I un escriptor i ensem editor viu i espavilat documenta, en escollir el castellà com a llengua per a la prosa, les possibilitats del gènere: «Y assí, semejantes marañas las intitula mi lengua natural valenciana *Rondalles* y la toscana *Novelas*».⁵⁰ El que trontollava no era, evidentment, la tradició.

FERRAN GADEA I GAMBÚS

50. Vegeu *El Patrañuelo* de Joan Timoneda, edició a cura de RAFAEL FERRERES, «Clásicos Castalia» (Madrid).

